

УДК. 502.211: 582: [556.53 (477)+ (470+571)]

О.М. БАЙРАК¹, І.Є. ШАПАРЕНКО²

¹ Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління Міністерства природи України
Україна, 03035 м. Київ, вул. Митрополита Василя Липківського, 35, корп. 2

² Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Україна, 36003 м. Полтава, вул. Остроградського, 2

СОЗОЛОГІЧНА ОЦІНКА РІДКІСНИХ ВИДІВ РОСЛИН ЗОНАЛЬНИХ ЕКОСИСТЕМ НА ТЕРИТОРІЇ БАСЕЙНУ р. ВОРСКЛА (УКРАЇНА, РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ)

Наведено созологічну оцінку рідкісних видів рослин зональних екосистем на території басейну р. Ворскла. Подано розподіл 121 виду рослин за фітосоологічними категоріями. Проаналізовано структуру природно-заповідного фонду досліджуваної території. Для кожного об'єкта природно-заповідного фонду наведено созологічну характеристику.

Ключові слова: рідкісні рослини, широколистяні ліси, лучні степи, басейн р. Ворскла, природно-заповідні території.

Збереження зональних типів рослинності як центрів біорізноманіття, їх раритетної складової є одним з пріоритетних завдань заповідної справи. На території Лівобережного Лісостепу України, яка характеризується найвищою розораністю у межах лісостепової зони (до 80–85 %) і трансформацією екосистем, найбільші площі природної рослинності зосереджені вздовж долин річок. Басейн р. Ворскла на півночі охоплює відроги Середньоросійської височини (Белгородська обл., Росія, Сумська обл., Україна), у центральній та південній частинах — Придніпровську низовину [2]. Територія басейну р. Ворскла розташована у Лівобережному Лісостепу і північно-східному Степу, внаслідок чого вона характеризується різноманітністю екоотопів з типовою та унікальною флорою і рослинністю.

У рослинному покриві басейну р. Ворскла найбільші площі займають азональні типи рослинності (луки, болота, водойми), подекуди — інтразональні (штучні соснові ліси), значно менші — зональні (лучні степи та широколистяні ліси). Унаслідок значного антропогенного впливу останні характеризуються великим ступенем трансформації та ізольованістю (ро-

зораність території басейну — 76 %). Площа широколистяних лісів становить до 1,5 % території. Окрім антропогенного фактора, їх поширення обмежує підвищена засоленість ґрунтів, тому широколистяні ліси у басейні р. Ворскла приурочені до правого корінного берега та заплави річки, а також її приток. Степова рослинність зазнала найбільшої трансформації, оскільки в межах Лісостепової зони степи практично всі розорані. Залишки степових ценозів збереглися на схилах балок і річкових долин, на нерозораних курганах, прирічкових вододілах, плато, горбах, межах агроценозів, де займають незначні площі. Таким чином, проблема збереження зональних типів рослинності з її раритетною складовою нині є актуальною.

Існуюча мережа природно-заповідних територій (ПЗТ) Лівобережного Лісостепу України, яка була оптимізована з 1990-х років, нині в цілому репрезентує ценотичне та флористичне різноманіття зональних екосистем і сприяє збереженню популяцій рідкісних видів рослин з різним статусом охорони. Однак більшість ПЗТ мають невеликі площі (від 2 до 100 га), ізольовані одна від одної сільськогосподарськими угіддями, відрізняються природоохоронним режимом та підлягають різним формам антропопресингу. За таких умов важливим

© О.М. БАЙРАК, І.Є. ШАПАРЕНКО, 2014

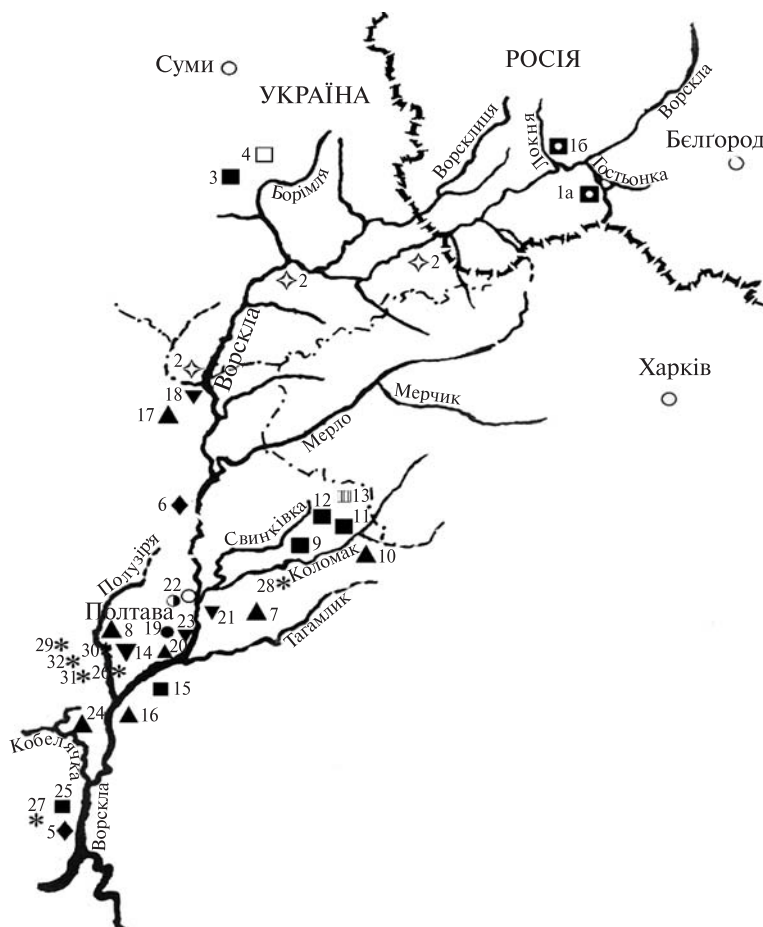

Рис. 1. Картохема природно-заповідних об'єктів, в яких охороняються рідкісні види флори зональних екосистем басейну р. Ворскла: ■ — заповідник; ☆ — національний природний парк; ◆ — регіональний ландшафтний парк; ▲ — ботанічний заказник; ■ — ландшафтний заказник; ▨ — лісовий заказник; □ — ентомологічний заказник; ▼ — пам'ятка природи; ● — заповідне урочище; ○ — парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва; * — проєктований об'єкт ПЗФ. Номери об'єктів ПЗФ відповідають номерам у табл. 2

є застосування басейнового підходу для оцінки стану збереження зональних екосистем та їх раритетної складової в системі елементів національної та регіональної екомережі.

Мета дослідження — провести созологічну оцінку рідкісних видів рослин зональних екосистем на території басейну р. Ворскла.

Матеріал та методи

В основу роботи покладено матеріали досліджень, проведених нами протягом останніх 15 років на території басейну р. Ворскла в Белгородській (РФ), Сумській та Полтавській облас-

тах (Україна). Окрім матеріалів оригінальних досліджень, для хорологічного аналізу критично опрацьовано літературні дані [1, 3–5, 7, 9–11] та матеріали з гербарних фондів Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України (КИ), Полтавського краєзнавчого музею (РІ) і Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (РІУ). Категорії рідкісності виділяли за принципами, наведеними у Положенні про Червону книгу України [11]. Назви рослин подано за «Vascular plants...» [12].

Результати аналізу сучасного стану степових та широколистяно-лісових екосистем і

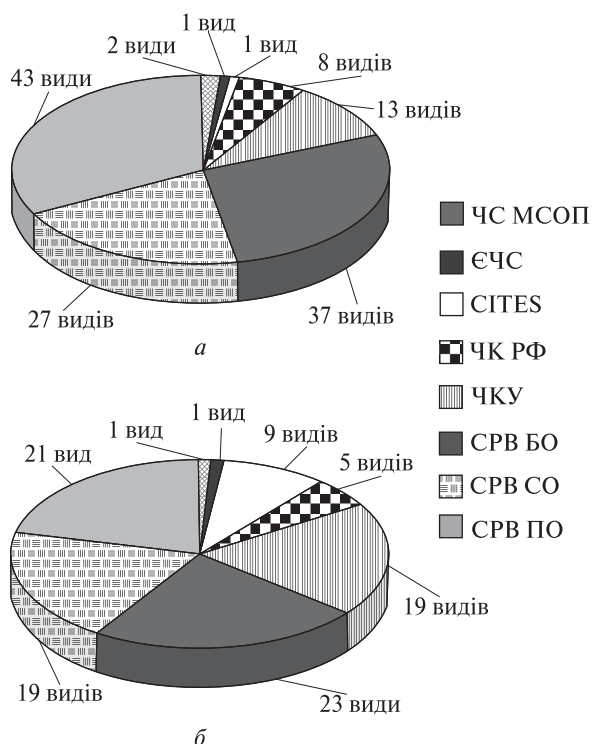

Рис. 2. Розподіл рідкісних видів рослин за статусом охорони: *a* — степові; *б* — лісові. ЧС МСОП — Червоний список Міжнародного союзу охорони природи та природних ресурсів, ЄЧС — Європейський Червоний список тварин і рослин, які перебувають під загрозою знищення у світовому масштабі; СІТЕS — Додаток II до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, які перебувають під загрозою зникнення; ЧК РФ — Червона книга Російської Федерації; ЧКУ — Червона книга України; СРВ БО — список рідкісних видів Белгородської області; СРВ СО — список рідкісних видів Сумської області; СРВ ПО — список рідкісних видів Полтавської області

дані щодо рідкісних видів флори у їх складі наведено у табл. 1 та 2. Розташування об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), де охороняються зональні екосистеми, наведено на картосхемі (рис. 1).

Результати та обговорення

У басейні р. Ворскла типова флора та рослинність лучних степів і широколистяних лісів та їх рідкісна фракція охороняються на території 26 об'єктів ПЗФ загальною площею 65946,1 га (4,5 % від площі досліджуваного регіону). Зо-

нальні екосистеми охороняються на заповідних територіях з різним режимом охорони та на різних площах. Так, найбільші площі зональних екосистем входять до складу ПЗФ Полтавської області — 41 298 га (60,2 % від загальної площі ПЗФ досліджуваного регіону), значно менші площі — у Сумській області (23 508,6 га, або 35,7 %), найменші — у Белгородській області (1128 га, або 1,7 %).

На збереження зональних екосистем у ПЗФ впливає режим охорони. Так, найбільші площі широколистяних лісів і степів входять до складу двох регіональних ландшафтних парків (РЛП) («Диканський», «Нижньоворсклянський»), а саме до заповідної та рекреаційної зон. На території Національного природного парку (НПП) «Гетьманський» охороняються типові широколистяні ліси. Важливу роль у збереженні степових екосистем відіграють заказники.

Найвищу концентрацію заповідних об'єктів досліджуваного регіону відзначено в Полтавській області у центральній (Полтавський, Диканський, Чутівський райони) та нижній (Кобеляцький р-н) частині басейну, що зумовлено наявністю цінних природних комплексів та високим ступенем вивченості території. Значна площа території (1,6 %) басейну р. Ворскла у Сумській області належить до НПП «Гетьманський». У верхній течії р. Ворскла зональні екосистеми охороняються на території заповідника «Белогор'є» у Белгородській області (табл. 2).

Найбільші площі типових кленово-липово-дубових лісів охороняються в НПП «Гетьманський» (Тростянецький та Охтирський райони) Сумської обл., лісовому — «Іскрівський» (Чутівський р-н Полтавської обл.) та ботанічному — «Розсошенський» (Полтавський р-н) заказниках. Найцінніші та найбагатші у соціологічному плані ділянки лучних степів охороняються у заказниках Полтавської області: ботанічних — «Скоробір» (Котелевський р-н), «Дикунська балка» (Машівський р-н), «Рожаївський» (Полтавський р-н), «Чутівські степи» (Чутівський р-н), «Драбинівка» (Кобеляцький р-н) та ландшафтних — «Лизняна балка» (Чутівський р-н), «Лисиця» (Тростя-

нецький р-н Сумської обл.). Созологічна цінність цих територій пояснюється наявністю рідкісних видів рослин різного статусу охорони та угруповань, занесених до Зеленої книги України [6]. Созологічний аналіз (див. табл. 2) має важливе значення для оцінки стану зональних екосистем за їх ценотичними і флористичними особливостями.

Згідно з оригінальними і літературними даними раритетна фракція рослин зональних екосистем на досліджуваній території представлена 121 видом, з яких у степових ценозах зростає 71 вид, у лісових — 50 видів. До Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи та природних ресурсів (МСОП) занесено 3 види, до Європейського Червоного списку — 2, до Додатку II СІТЕS — 10, до Червоної книги РФ — 12, Червоної книги України — 30 (далі позначено **), до списку регіонально рідкісних видів Белгородської області — 58, Сумської області — 45, Полтавської області — 67 видів (далі позначено *). Розподіл рідкісних степових і лісових видів рослин за статусом охорони наведено на рис. 2.

Серед рідкісних видів рослин широколистяних лісів і лучних степів переважає група регіонально рідкісних видів. Високою є частка видів,

занесених до Червоної книги України, дещо меншою — видів, занесених до Червоної книги РФ. Незначну групу утворюють види з міжнародним статусом охорони (занесені до списків МСОП, Європейського Червоного списку та СІТЕS).

Серед вищих судинних рослин зональних типів рослинності у регіоні досліджень виділено види трьох категорій рідкості. На підставі сучасних хорологічних даних три види (***Paeonia tenuifolia* L., ***Cypripedium calceolus* L., ***Epipactis atrorubens* (Hoffm. ex Bernh.) Besser) можна вважати зниклими. До категорії зникаючих (I) віднесено 6 видів (***Cephalanthera damasodium* (Mill.) Druce, ***C. rubra* (L.) Rich., **Hepatica nobilis* Schreb., ***Botrychium lunaria* (L.) Sw., **Astragalus dolichophyllus* Pall. та **Jurinea multiflora* (L.) V. Fedtsch.) Перші три з них відомі з єдиного місцезнаходження. Категорія вразливих (II) налічує 19 видів (**Adenophora lilifolia* (L.) Ledeb. ex A. DC., ***Listera ovata* (L.) R. Br., ***Neottia nidus-avis* (L.) Rich., ***Platanthera bifolia* (L.) Rich., ***P. chlorantha* (Cust.) Rchb., ***Scrophularia vernalis* L., **Veratrum nigrum* L., **Astragalus pubiflorus* DC., **Carex humilis* Leys. та **Festuca altissima* All.) та ін. Найчисельнішою є категорія рідкісних (III), яка об'єднує 93 види.

Таблиця 1. Склад територій ПЗФ басейну р. Ворскла, в яких охороняються зональні екосистеми

Категорія ПЗФ	Кількість	Область			Загальна площа, га
		Белгородська	Сумська	Полтавська	
Заповідники	1	1	—	—	1128,0
Національні природні парки	1	—	1	—	23 360,1
Регіональні ландшафтні парки	2	—	—	2	33 525,0 (*)
Заказники:	16	—	2	14	7518,0
ботанічні	7	—	—	7	1039,0
ландшафтні	7	—	1	6	4230,0 *
лісові	1	—	—	1	2243,0
ентомологічні	1	—	1	—	6,0
Пам'ятки природи ботанічні	4	—	—	4	32,4
Заповідні урочища	1	—	—	1	258,0
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	1	—	—	1	124,5
Проектовані об'єкти	7	—	—	7	Близько 760,0
Усього	26 + (7)	1	3	22 + (7)	65 946,0 + (760)

Примітка: * — з урахуванням площі ландшафтного заказника «Лучківський», (*) — без урахування площі ландшафтного заказника «Лучківський».

Таблиця 2. Созологічна характеристика рідкісних видів рослин зональних екосистем на території об'єктів ПЗФ басейну р. Ворскла

№ ПЗТ	Назва об'єкта, категорія, область	Площа ПЗТ	Кількість рідкісних видів/ статус охорони									
			Ценоз	ЧС МСОП	СІТЕС	ЄЧС	ЧК РФ	ЧКУ	СРВ БО	СРВ СО	СРВ ПО	Разом
Російська Федерація, Белгородська область												
1	Державний заповідник «Белогор'є»											
1a	ділянка «Астрасьєв Яр»	90,0	ст л	1	1	1	2	5	18	17	17	31
					1			1	3	1	3	6
1б	ділянка «Ліс на Ворсклі»	1038,0	ст л		2				4	4	5	6
							3	11	7	9	19	
Україна, Сумська область												
2	Гетьманський, НПП	23 360,1	ст л		1		1	5	8	6	9	16
3	Лисиця, зак. ланд.	142,5	ст		1		1	3	2	3	2	7
4	Боромлянський, зак. ентом.	6,0	ст						2	2	2	2
Україна, Полтавська область												
5	Нижньоворсклянський, РЛП	23 200,0	ст л	1	1	1	5	10	20	12	23	37
				1	5	1	1	7	7	8	15	23
6	Диканський, РЛП	11 945,0	ст л		1		3	7	6	5	6	13
				1	7	1	2	10	12	10	16	29
7	Дикунова балка, зак. ботан.	5,7	ст	1	1		3	6	11	5	15	23
8	Рожаївський, зак. ботан.	14,0	ст	2	1	1	2	6	6	3	6	13
9	Вільхівщинський, зак. ланд.	1030	ст		1			2	2	3	1	5
10	Чутівські степи, зак. ботан.	120,5	ст	1	1		3	6	7	7	13	22
11	Лизняна балка, зак. ланд.	60,0	ст л					3	7	7	11	17
					1			2	2	1	3	5
12	Первозванівський, зак. ланд.	115,7	ст				1	2	2	1	1	3
13	Іскрівський, зак. ліс.	2243,0	л		1			2	2	1	3	5
14	Вовчі гори, ботан. п.п.	11,9	ст				1	1			1	2
15	Новосанжарський, зак. ланд.	1112,0	ст		1			2	2	1	1	3
16	Зачепилівський, зак. ботан.	826,8	л					1	1		3	4
17	Скоробір, зак. бот.	2,0	ст		1		2	3	7	5	10	13
18	Барвінкова гора, ботан. п.п.	15,0	л		1			1	5	2	6	9
19	Вільшане, зап. ур.	258,0	л	1		1		1	2	3	5	6
20	Розсошенський, зак. ботан.	15,7	л		1			2	7	3	6	10
21	Урочище «Триби», ботан. п.п.	5,0	ст л		1		1	2	2	2	2	4
									2	1	2	2
22	Полтавський міський, п.-п.с.-п.м.	124,5	л		1			2	3		2	5
23	Зарості цибулі ведмежої, ботан. п.п.	0,5	л					1				1
24	Драбинівка, зак. ботан.	55,0	ст л	1	1		3	5	14	7	20	29
							1	2	1		2	4
25	Перегонівський, зак. ланд.	150,0	ст л					1	1		1	2
					1			2	2	1	7	9
26	Байраки, проект. зак. ланд.	60,0	ст л				1	2	6	3	5	9
								1	1		1	2

№ ПЗТ	Назва об'єкта, категорія, область	Площа ПЗТ	Кількість рідкісних видів/ статус охорони									
			Ценоз	ЧС МСОП	CITES	ЄЧС	ЧК РФ	ЧКУ	СРВ БО	СРВ СО	СРВ ПО	Разом
27	Шенгури, проект. зак. ботан.	50,0	ст	1		1	2	4	10	3	9	14
28	Войнівський, проект. зак. ланд.	500,0	ст		1		2	5	10	7	13	21
29	Левенцівський, проект. зак. ботан.	30,0	ст	1		1	2	2	5	3	8	12
30	Балки, проект. зак. ланд.	100,0	ст	1		1		4	6	3	4	10
31	Лиса гора, проект. зак. ланд.	50,0	ст					2	3	2	3	7
32	Білоконі, проект. зак. ланд.	70,0	ст				1	4	3	1	2	6

Примітка: ЧС МСОП — Червоний список Міжнародного союзу охорони природи та природних ресурсів; ЄЧС — Європейський Червоний список тварин і рослин, які перебувають під загрозою знищення у світовому масштабі; CITES — Додаток II до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, які перебувають під загрозою зникнення; ЧК РФ — Червона книга Російської Федерації; ЧКУ — Червона книга України; СРВ БО — список рідкісних видів Белгородської області; СРВ СО — список рідкісних видів Сумської області; СРВ ПО — список рідкісних видів Полтавської області; зак. ланд. — заказник ландшафтний; зак. ентомол. — заказник ентомологічний; зак. ботан. — заказник ботанічний; зак. ліс. — заказник лісовий; ботан. п.п. — пам'ятка природи ботанічна; зап. ур. — заповідне урочище; п.-п. с.-п. м. — парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва; проект. — проєктований. Нумерація об'єктів ПЗФ відповідає картосхемі.

Специфіку раритетної фракції широколистяних лісів і лучних степів басейну р. Ворскла визначає значна кількість суміжно-ареальних видів, серед яких на північній межі ареалу зростають 17 (з них 16 степових) видів, на південній і південно-східній — по 3 види, на східній і північно-західній — по 2 види, на північно-східній та південно-західній — по 1, диз'юнктивно ареальних — 6 (з них 5 лісових) видів.

Нижче наведено характеристики еталонних територій, котрі репрезентують лучні степи та широколистяні ліси, унікальність яких визначають високі показники флористичного, ценотичного різноманіття та наявність чисельних популяцій рідкісних видів.

У верхній частині басейну р. Ворскла зональні екосистеми представлені на територіях державного заповідника «Белогор'є». Високу ботанічну цінність ділянки заповідника «Астрасьєв Яр» визначає наявність 37 рідкісних видів (31 степовий та 6 лісових). На цій території виявлено місцезростання досить рідкісних для досліджуваного регіону видів: *Ajuga laxmannii* (L.) Benth., *Aster bessarabicus* Bernh. ex Rchb., *Echium russicum* J. F. Gmel., *Dianthus andrzejow-*

skianus (Zapal.) Kulcz., *Galatella linoisyris* (L.) Rchb. f., *Gentiana cruciata* L. і найчисленніші ценопопуляції в регіоні досліджень *Centaurea sumensis* Kalen. та *Linum flavum* L. площею понад 100 м². На території ділянки «Лес на Ворскле» виявлено 25 рідкісних видів (19 лісових та 6 степових), а також єдине місцезнаходження в басейні р. Ворскла *Hepatica nobilis*.

Деяко нижчими созологічними показниками відрізняються ПЗТ басейну р. Ворскла у Сумській області, що зумовлено значною площею у рослинному покриві азональних екосистем, зокрема лучних, болотних та водних. Незначні за площею ділянки із степовою рослинністю поширені фрагментарно. Окремі з них охороняються у ландшафтному заказнику «Лисиця», на території якого нами виявлено 7 рідкісних видів. Провідну роль у поширенні та збереженні рідкісних неморальних видів відіграє НПП «Гетьманський». Його созологічну цінність визначають 16 рідкісних видів. На досліджуваній території відомі вказівки (на початку ХХ ст.) щодо місцезнаходження ще шести видів, занесених до Червоної книги України: *Botrychium lunaria*, *Listera ovata*, *Neottia*

nidus-avis, *Platanthera bifolia*, *P. chlorantha* та *Lunaria rediviva* L. [10]. Сучасні підтвердження цих місцезнаходжень відсутні.

У середній течії р. Ворскла еталонною ділянкою корінних широколистяних лісів є РЛП «Диканський», до складу якого входить відомий в Україні реліктовий центр — ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Парасоцький ліс». Його флористична, ценотична та созологічна унікальність зумовлені участю *Carpinus betulus* L., який зростає тут на східній межі ареалу, та наявністю реліктових видів рослин. Раритетна компонента цієї території включає 29 лісових видів. Флористичну унікальність РЛП визначає також те, що у його складі виявлено найбільшу кількість (6 видів) у регіоні дослідження представників родини *Orchidaceae*.

Найвищими показниками раритетності серед зональних екосистем досліджуваного регіону характеризується пониззя р. Ворскла. Ценотичне та флористичне багатство цієї території зумовлено розташуванням її на межі Лісостепу і Степу. Еталонні ділянки природної рослинності охороняються в РЛП «Нижньоворсклянський», до складу якого входить ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Лучківський». Високу флоро-созологічну цінність РЛП визначає наявність різноманітних степових ценозів, у складі яких відзначено 36 рідкісних видів (50 % від загальної кількості степових раритетів у басейні р. Ворскла) та поширення байрачних (південний варіант) дібров, у яких виявлено 23 рідкісних лісових види. Суміжне розташування р. Ворскла зумовлює наявність значної кількості видів, які зростають на межі свого ареалу. Серед степових раритетів 13 видів зростають на північній межі поширення, серед лісових — 5 видів на південно-східній, по одному — на північній та південній межі ареалів. Унікальність цієї території визначає також єдине місцезростання в басейні р. Ворскла регіонально рідкісного степового виду **Ephedra distachya* L. Численні популяції в окремих локалітетах утворюють такі види, як **Jurinea multiflora* та **Spirea hypericifolia* L.

Високий показник флористичної унікальності (29 видів) має ботанічний заказник «Драбинівка», в якому на схилах р. Кобелячок охороняються ділянки із степовими ценозами. На території цього об'єкта виявлено найчисленніші ценопопуляції в басейні р. Ворскла **Astragalus dolichophyllus*, **Hyacinthella leucophaea* (K. Koch) Schur та **Lathyrus pannonicus* (Jacq.) Garcke.

У ботанічному заказнику «Дикунова балка» (Машівський р-н) зростають 23 рідкісних степових види. Найчисельніші ценопопуляції в регіоні досліджень утворюють **Iris pumila* L., **Bellevia sarmatica* (Pall. ex Geordi) Woronow, ***Stipa lessingiana* Trin. et Rupr. Єдине місцезнаходження в басейні р. Ворскли тут має **Astragalus pubiflorus* Dc., який утворює численну ценопопуляцію.

Останніми роками під час проведення комплексних ботанічних досліджень у басейні р. Ворскла нами виявлено низку перспективних для охорони лісових і степових ділянок. Раритетна складова проектного ландшафтного заказника «Войнівський» (Чутівський р-н) на степових схилах правого корінного берега р. Коломак (ліва притока р. Ворскла) включає 21 вид, серед них 6 видів занесено до Червоної книги України. Тут також виявлено найчисленнішу в Полтавській області ценопопуляцію регіонально рідкісного виду **Linum perenne* L.

Для проектного ландшафтного заказника «Байраки» (Новосанжарський р-н, об'єктів Т.В. Криворучко [8]) нами доповнено список степових і лісових раритетів, який нині налічує 11 рідкісних видів, серед них 4 занесено до Червоної книги України (***Bulbocodium versicolor* (Ker.-Gawl.) Spreng., ***Crocus reticulatus* Steven ex Adams, ***Tulipa quercetorum* Klokov & Zoz та ***Stipa capillata* L.).

Перспективними для заповідання є обстежені нами 4 об'єкти із степовою рослинністю на схилах р. Полузір'я (права притока Ворскли) на території Полтавської області. Першій ділянці (околиці с. Левенцівка Решетилівського р-ну), де на схилах балки виявлено 12 рідкісних видів рослин (зокрема чисельні ценопопуляції **Bellevia sarmatica* та **Astragalus dolichophyllus*), а також угруповання *Sti-*

peta capilatae, доцільно надати статус ботанічного заказника. Решту об'єктів (перспективні ландшафтні заказники) виявлено в Новосанжарському районі:

1) урочище «Балки» (околиці с. Дмитренки), на території якого відзначено 10 рідкісних видів, три з яких занесено до Червоної книги України. Найчисленнішу в Полтавській області ценопопуляцію утворив ***Astragalus dasyanthus* Pall. (займає площу близько 6 га із щільністю 14 особин/м²);

2) урочище «Лиса гора» (околиці с. Бондурини) з лучно-степовими ценозами — місцезростанням 7 рідкісних видів, серед них значною є **Aegilops cylindrical* Host;

3) хутір Білоконі (околиці с. Полузир'я). У складі лучно-степових ценозів виявлено 6 рідкісних видів, з них численні популяції утворюють ***Adonis vernalis* L., ***Bulbocodium versicolor*, **Asyneuma canescens* (Waldst. & Kit.) Griseb. et Schenk та **Aster bessarabicus*.

На території Сумської області в басейні р. Ворскла перспективною для заповідання є територія із лучно-степовою рослинністю — урочище «Чехів Яр» (околиці с. Дмитрівка Великописарівського р-ну, прикордонна зона із РФ). Раритетна компонента цієї ділянки включає 13 видів, з них численні ценопопуляції утворюють ***Adonis vernalis*, **Centaurea orientalis* L. та **C. sumensis*.

Висновки

Сучасна мережа ПЗТ України та Російської Федерації в цілому забезпечує збереження зональних екосистем з їх раритетною складовою на території басейну р. Ворскла. Рідкісні види та угруповання в межах досліджуваної території охороняються у складі 26 об'єктів ПЗФ різних категорій. Найвищими созологічними показниками серед ПЗТ характеризуються РЛП «Нижньоворсклянський» і «Диканський» у Полтавській області та ділянка «Астрасєв Яр» державного заповідника «Белогор'є», що зумовлено найбільшими площами, екоотічним різноманіттям територій, ценотичним і флористичним багатством, багаторічним природоохоронним режимом, а також високим

ступенем вивченості цих об'єктів (як еталонних зональних екосистем).

З метою збереження та відтворення ценопопуляцій рідкісних степових рослин доцільно створити 7 нових заказників у Полтавській області.

Важливе значення для стабілізації умов існування типових та унікальних широколистяно-лісових і лучно-степових екосистем має формування національної та регіональних екомереж, до складу яких входить Ворсклянський екокоридор та ключові території, в основі яких досліджені об'єкти ПЗФ. Ефективним методом охорони рідкісних видів рослин є застосування басейнового підходу, що значною мірою сприятиме цілісності збереження зональних екосистем та їх раритетної складової вздовж річкових екокоридорів.

Байрак О.М. Атлас рідкісних і зникаючих рослин Полтавщини / О.М. Байрак, Н.О. Стецюк. — Полтава, Верстка, 2005. — 248 с.

Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / [Відп. ред. Маринич О.М.]. — К.: УЕ ім. М.П. Бажана, 1989–1993. — Т. 1.: А–Ж. — 480 с.

Доронина Ю.А. Флористический список степной балки «Астрасєв Яр» (Борисовский район Белгородской области) / Ю.А. Доронина, Ю.Н. Нешатаев, В.Н. Ухачева // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. — 1993. — Сер. 3. — Вып. 4 (№ 24). — С. 50–55.

Еленевский А.Г. Растения Белгородской области (конспект флоры) / А.Г. Еленевский, В.Н. Радыгина, Н.Н. Чаадаева. — М.: Наука, 2004. — 120 с.

Заповідні скарби Сумщини / [під заг. ред. д.б.н. Т.Л. Андрієнко]. — Суми: Джерело, 2001. — 208 с.

Зелена книга України / [під заг. ред. Я.П. Дідуха]. — К.: Альтерпрес, 2009. — 448 с.

Красная книга Белгородской области. Редкие и исчезающие растения, грибы, лишайники и животные. Официальное изд. / [Общ. науч. ред. А.В. Присный]. — Белгород, 2004. — 120 с.

Криворучко Т.В. Особливості поширення, вікові спектри та морфологічні показники ценопопуляцій *Bulbocodium versicolor* (Ker.-Gawl.) Spreng деяких заповідних територій Полтавської області / Т.В. Криворучко // Зб. наук. пр. Полтав. держ. пед. ун-ту імені В.Г. Короленка. — 2005. — Сер.: Екологія. Біол. науки. — Вип. 4 (43). — С. 45–52.

Регіональна екомережа Полтавщини / [під заг. ред. О.М. Байрак]. — Полтава: Верстка, 2010. — 214 с.

Угринский К.А. Материалы к флоре Ахтырского уезда Харьковской губернии. Часть I. Сборы 1911 года /

К.А. Угринский // Тр. о-ва испытателей природы при Императорском Харьковском университете. — Харьков, 1912. — Т. 45. — С. 333–386.

Червона книга України. Рослинний світ / [за ред. Я.П. Дідуха]. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 912 с.

Mosyakin Sergei L. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist / Sergei L. Mosyakin, Mykola M. Fedoronchuk. — Kiev, 1999. — 345 p.

Надійшла до редакції 10.03.2014 р.

Рекомендував до друку В.І. Мельник

Е.Н. Байрак¹, І.Є. Шапаренко²

¹ Государственная экологическая академия последипломного образования и управления, Украина, г. Киев

² Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Украина, г. Полтава

СОЗОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РЕДКИХ ВИДОВ РАСТЕНИЙ ЗОНАЛЬНЫХ ЭКОСИСТЕМ НА ТЕРРИТОРИИ БАССЕЙНА р. ВОРСКЛА (УКРАИНА, РОССИЙСКАЯ ФЕДЕРАЦИЯ)

Приведена созологическая оценка редких видов растений зональных экосистем на территории бассейна р. Ворскла. Представлено распределение 121 вида

растений по фитосонологическим категориям. Проанализирована структура природно-заповедного фонда исследуемой территории. Для каждого объекта природно-заповедного фонда приведена созологическая характеристика.

Ключевые слова: редкие растения, широколиственные леса, луговые степи, бассейн р. Ворскла, природно-заповедные территории.

О.М. Байрак¹, І.Є. Шапаренко²

¹ National Ecological Academy of Post-Graduate Education and Management, Ukraine, Kyiv

² Poltava National Pedagogical University named after V. Korolenko, Ukraine, Poltava

SOZOLOGICAL ASSESSMENT OF RARE PLANT SPECIES OF ZONE ECOSYSTEMS AND RIVER VORSKLA BASIN (UKRAINE, RUSSIA)

The article presents the results of sozoological assessment of rare plant species of zone ecosystems and river Vorskla basin. 121 plant species are classified into phytosoological categories. The analysis of the nature preserve fund's structure in the observed area and the sozoological description is given.

Key words: rare species, deciduous forests, meadow steppes, river Vorskla basin, nature preserve territories.